

İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA KABZIN AKİTLERE ETKİSİ

Mustafa KİSBET *

Öz

İslam hukukunda akit konusunun kabzı hibe, âriyet, vedâ, karz ve rehin akitleri ile sarf ve aralarında faiz gerçekleşen malların mübadelesinde önemli bir konumda bulunmaktadır.

Karşılıklı bedellerin, akit meclisinde ribevî malların mübadelesinde hakikaten veya tahliye ile hükmen, sarfta ise hakikaten kabzedilmiş olması veresiye faizinden kaçınmak için gereklidir. Selem akdinde bedelin satıcıya; mudârebe, müzâraa ve müsâkât ortaklıklarında ise sermayenin bunu çalıştıracak olan tarafa teslimi de bu işlemlerin geçerliliği için şarttır.

Kabz veya teslim İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından hibe, rehin akitleri için bağlayıcılık şartı olarak görülmüştür. Kabzın mülkiyetin intikaline etki ettiği tasarruflar ise hibe, karz ile Hanefî ve Mâlikîlere göre âriyet olarak kabul edilmiştir. Malikiler ise genel olarak tek taraflı iradeyi bağlayıcılık şartı için yeterli görmektedirler. Ayrıca Hanefîler bazı şartlarla fasit akitte kabzın mülkiyet kazandırdığı görüşündedir.

Bu çalışmada yukarıdaki tasarruflar tanıtılıp, kabzın bunlara etkileri ile ilgili görüşler incelenmiştir.

Abstract

The Qabz (possession) of the subject of the sale contract occupies an important place in the contracts of hiba, ariat, wadiah, qarz, rahn, sarf and interest-involved goods exchanges in Islamic Law.

It is required for the mutual validity of the procedures that in the place of contract, for the interest-involved goods exchange the amounts must be possessed in actuality or, by default with discharge and possession in actuality for the sarf contracts in actuality to avoid any credit interests. It is obligatory that in salam contracts the price is paid to the seller and in mudharaba, muzara'a and musaqah participations, the capital is to be transferred to the party that will manage it.

Qabz or delivery is considered as a tying clause by the majority of Islamic scholars for hiba and rahn contracts. Disposals where qabz affects the transitions of the ownership are accepted as hiba and qarz and as ariat by Hanafis and Malikis. Malikis generally find unilateral will sufficient as the tying clause. Besides, Hanafis have the opinion that qabz brings ownership in fasid contracts under certain circumstances.

In this article, the above mentioned disposals are introduced and views on the effects of qabz to those are studied.

Giriş

A. Kabzın tanımı

Sözlükte, toplamak, almak, avuçlamak, avucuyla almak, malı kabul etmek, mülkünde olmak, daraltmak gibi anlamlara gelen kabz¹, İslâm hukukçuları tarafından terim olarak akit konusunu eline geçirmek, elde etmek anlamında kullanmıştır. Kabz ile ilgili yapılan en teknik tanım Kâsânî'ye aittir. Ona göre kabz, tahliye yani “satıcının, müşterinin tasarruf edebileceği

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Ü., İlahiyat F. İslam Hukuku Ana Bilim Dalı.

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâr-u Sâdır, Beyrut, t.y, VII, 213; er-Râzî, *Muhtâri's-Sihâh*, thk. M. Hâtır, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, s. 519; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I-XL, Dâru'l-Hidâye, Kâhire, ty. IX, 5.

şekilde mal ile arasındaki engeli kaldırarak mebi‘ ile müşterinin arasını serbest bırakmasıdır”². Nitekim Hanefiler, kabzı gerçekleşme şekline göre hakikî ve hükmî olarak iki kısma ayırmışlar ve tahliye hükmî kabz kabul etmişlerdir.³

Kanaatimizce, İslâm hukukçularının eserlerinde akit konusunun el değiştirme işlemine değinirken teslim yerine kabz kavramını tercih etmelerinde, kabzın teslime göre daha uzun bir süreç olması ve ilgili hadislerde kabz kavramının geçmesi etkili olmuş ve buna bağlı olarak da konu fıkıh kitaplarında kabz öncesi satış ile ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

Kabz işlemi yani akit konusunun el değiştirme işlemi ise, örfî bir süreç olup kabz edilecek şeyin özelliğine göre farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Belli başlı kabz şekillerine örnek olarak elden teslim, başka yere nakil, tahliye, kabzı yapacak tarafın itlaf veya tüketme gibi yollarla malda değişikliğe sebep olması, ayıplandırması, kabza izin verilmesi, mebiin müşterinin isteği üzerine üçüncü bir şahsa teslim edilmesi, akitten önceki zilyetlik, tazmin ettirme ve internet ortamındaki bazı işlemlerde yapılan sanal kabzı örnek verebiliriz.⁴

B. Kabzın Etkili Olduğu Tasarruflar

Genel olarak İslâm borçlar hukukunda akit konusunun kabzının, akitlerin inikadında bir etkisi görünmemektedir. Örneğin satım akdine baktığımızda, akit mücerret icap ve kabul ile tamamlanıp peşinden hükümleri de sabit olur ve mülkiyet akdin kurulması yani bizzat akitleşme ile karşı tarafa intikal eder. Artık akit tamamlanıp kesinleşince, malın mülkiyeti alıcıya, bedelin mülkiyeti de satıcıya geçer. Akit konusu malın ve bedelinin kabz ve teslimi ise meşru olarak gerçekleşmiş bir akdin doğurduğu borçlardandır.⁵ Bu açıdan İslâm hukuku, Fransız, Latin ve İskandinav hukukları ile benzerlik taşır. Çünkü bu hukuk sistemlerinde de

² Kâsânî, Ebû Bekr Alaüddin Ebû Bekr b. Mes'ud (587/1191), *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, I-VII, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1982, V, 244.

³ İbn Âbidîn Muhammed Emîn, *Raddü'l Muhtâr alâ Dürri'l-muhtâr*, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, IV, 562, VI, 479; Ali Haydar (1354/1935), *Düreru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, I-IV, thk., Fehmi el-Hüseyni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, 334, 335. Hanefilere göre tahliye ile kabz için üç şart gereklidir: İlki satıcının mebi tahliye ettiğini sözle ifadesi, ikincisi mebiin müşterinin tasarruf edebileceği şekilde hazır olması üçüncüsü de mebi de satıcının başka bir hakkının kalmamış olmasıdır. İbnu'l-Hümâm Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâhid (861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, *Fethu'l Kadîr*, VI, 274.

⁴ Bkz. Kisbet, Mustafa, “İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Ü. S.B.E., Bursa, 2010, s. 68 vd.

⁵ Kâsânî, *age.*, V, 233; Mecelle, md. 103; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku (M. İ. H.)*, I-III, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, III, 63.

akit konusunun mülkiyeti, akdin yapılmasıyla ile intikal eder. Fakat Türk, Alman ve İsviçre hukukunda ise mülkiyet, borcun ifası yani teslim ile intikal etmektedir.⁶

Genel durum yukarıdaki gibi olmakla beraber İslâm hukukunda kabzın hukukî tasarruflara etkisini üçe ayırmak mümkündür:⁷

a. Akit konusunun kabzı, akitlerin çoğu için önemli bir unsur değildir. Bunlara evlilik, havale, vekâlet, vasiyet, cuale (bahşiş) örnek verilebilir.

b. Akit konusunun kabzı, bazı akitlerin istikrarı için gereklidir. Örneğin satım ve kira akitlerinde kabzın bu etkisi görülür. Bu akitlerde icâb ve kabul ile mülkiyetin nakli derhal gerçekleşir ve akit tamamlanır. Ancak müşterinin kabzından önce akit konusunun helak ihtimali, akdin de infisah ihtimalini doğurmaktadır. Malın kabzı ile bu ihtimal ortadan kalkar ve akdin istikrarı sağlanır.⁸

c. Akit konusunun kabzı, bazı tasarruflar için kabzına önemli derecede etkilidir. Bu tür tasarrufların ya gerçekleşmeleri (sıhhat) veya bağlayıcılık kazanmaları (lüzum) veyahut da akit konusunun mülkiyetinin intikali için kabz gerekmektedir. Örneğin Hanefilerce *ayni akitler* denilen hibe, âriyet, vedâ, karz ve rehin akitleri, akdin konusu olan ayn teslim edilmedikçe tamamlanmazlar.⁹ Çalışmamızın konusunu bu gruptaki akitler oluşturmaktadır. Bu sebeple kabzın bu tip akitlere etkilerini sıhhat, bağlayıcılık ve mülkiyetin intikali şartı olması başlıkları altında inceleyeceğiz.

1. Kabzın sıhhat şartı olarak etkisi

Bazı akitlerin hukuken geçerli olabilmesi için, akit konusunun sözleşme sırasında taraflar arasında el değiştirmesi yani karşı tarafça kabz edilmiş olması gereklidir. Bunlar ribevî (faizli) malların satımı, sarf, selem ile ortaklık çeşitlerinden olan mudârebe, müzâraa ve müsâkât akitleridir.

Bu akitlerden ribevî malların satışlarının ve sarfın geçerli olabilmesi için teslim ve kabz işlemi her iki taraf için gereklidir. Yani akdin konusu ve bedeli, akit yapılırken karşılıklı

⁶ Yavuz, Cevdet, *Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, I-II, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1989, 2. bs. s. 37, 38.

⁷ Bkz. Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâid ve Furuu Fıkhî's-Şâfiyye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1982, ss. 542. 280 vd. *Satım akdinde arzulanen istikrar, akit konusunun helak olması sebebiyle akdin infisah ihtimalinin ortadan kalkmasıdır.* İbn Nüceym, Zeynüddîn, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, thk. M. Mutî, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 1983/1403, s 415.

⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, s. 415.

⁹ Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî Sevbihi'l-Cedid: el-Medhalü'l-Fıkhıyyi'l-Âm I-II*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1997, I, 419. *Teberru mahiyetindeki akitler, kabz ile tamamlanır.* (Mecelle m.57.)

olarak el değiştirmelidir. Bu akitlerde teslim veya kabz şartının temel gerekçesi, yapılan bu işlemler sırasında faizin gerçekleşmesinden kaçınmaktır.

Öte yandan selem, mudârebe, müzâraa ve müsâkât akitlerinde kabz, bu akitlerin sonuç doğurması için gereklidir. Çünkü bunlardan beklenen gayelerin oluşması için bedel veya akit mevzuu bunu işletecek olan karşı tarafa teslim edilmelidir. Ribevî malların satışı veya sarfta olduğu gibi karşılıklı kabz da gerekmez.

a. Ribevî malların satışı

Ribâ (faiz), verilen borcu fazlalıkla geri alma işine denildiği gibi bizzat bu fazlalığın kendisine de denilmektedir. Şöyle ki, borç verilen bir parayı veya malı, belli bir süre sonra belirli bir fazlalıkla geri almak fiilî ribâdır. Yine borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık alınan fazlalığın adı da ribâdır.¹⁰

Faiz konusunda ölçü alınan hadislerin meşhurlarından olan Ubâde b. Sâmit'in (r.a.) rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

*"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın"*¹¹

Fakihlerin çoğunluğu, hadiste geçen bu altı maddenin örnek olarak zikredildiği ve faizin bunlardan başka mallarda da gerçekleştiği görüşündedir. İşte ribevî mallar terimi ile mübadeleleri sırasında aralarında faiz gerçekleşen bu çeşit mallar kastedilmektedir.¹²

Ticari işlemlerde ribâ (faiz), gerçekleşme şekline göre iki sınıfa ayrılmaktadır.¹³

1. **Ribe'l-fadl:** Buna "fazlalık faizi" de denir. Aynı cins para veya malların birbiriyle peşin mübadelesinde bedellerden birindeki fazlalıktır.

2. **Ribe'n-nesie:** "Veresiye faizi" de denir. Mübadele edilen bedellerin birinin veya her ikisinin de vadeli olması halinde gerçekleşen faiz çeşididir. Bedellerin cinslerinin aynı veya ayrı olması ve miktarların eşit ya da farklı olup-olması veresiye faizin oluşmasına engel

¹⁰ Bkz. Özsoy, İsmail, "Faiz", *D.İ.A.*, XII, İstanbul, 1995, ss. 110-126, 391.

¹¹ Müslim, *Müsâkât*, 81; Tirmizî, *Buyû'*, 23.

¹² İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-II, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1975, 4. bs., II, 129, 130.

¹³ Özsoy, İsmail, *Faiz ve problemleri*, Nil Yayınları, İzmir, 1993, ss. 429, 89-94. Faiz ile ilgili hadislerden "zamanın" ekonomik bir değeri olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bedellerin tesliminde araya giren zaman, taraflar arasında enflasyon, arz-talep dengesi, vb. sebeplerle paranın veya malın değerindeki artma ve eksilmelere, haksız kazanca veya zarara yol açabilir. Bu durumda vade açık bir belirsizlik ve anlaşmazlık kaynağını olarak veresiye mübadelelerde faizin temel illeti olmaktadır. Özsoy, *age*, s. 75.

değildir. Bu durumun tek istisnası bedellerden birinin para olmasıdır ki bu durumda ribâ oluşmaz.

Görüldüğü gibi faiz konusunda kabz ve teslimin önemi, veresiye faizinde ortaya çıkmaktadır. Aralarında faiz gerçekleşen malların (ribevî mallar) satışında, akit meclisinde hazır bulunmaları ve karşılıklı el değiştirmeleri arasında vade olmaması alışverişin sıhhati için şarttır. Aksi halde alışveriş faizli işleme döner ve geçersiz olur.

İslâm hukukçuları bu genel kuralın uygulamasında yani ribevî malların akit meclisinde karşılıklı olarak kabzedilmesi hakkında iki görüşe yönelmişlerdir:

1. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre tarafların akit meclisinden ayrılmadan önce karşılıklı olarak bedel ve mebi'î kabz etmeleri gereklidir. Eğer bunlardan biri kabzedilmeden taraflar ayrılırsa yapılan işlem faize döner ve akit geçersiz olur.¹⁴

2. Hanefîlere göre ise ribevî malların satışında bedellerin akit meclisinde hazır bulundurulmaları ve tayinleri gerekli ve yeterli olup, akit meclisinde fiilen karşılıklı kabzları gerekmez. Çünkü bu tayin ile tasarruf imkânı oluşmaktadır, fiilî kabza gerek yoktur. Çünkü Hanefîler, tahliyeyi hükmî kabz olarak kabul etmektedirler. Ancak birazdan açıklayacağımız üzere sarf akdi yani altın, gümüş ve döviz mübadelesinde tahliye ile kabz gerçekleşmiş olmaz, tarafların bizzat akit meclisinde fiilî kabzları gereklidir.¹⁵

b. Sarf Akdi

Sarf, altın gümüş veya nakit paraların kendi cinsi yahut başka cins para ile mübadelesini ifade eder. Yani altının altınla veya gümüşle, gümüşün gümüşle ya da altın ve gümüşün tedavüldeki bir para ile yahut tedavüldeki paraların, başka çeşit paralarla değişimidir.

İslâm hukukunda sarfın geçerli olabilmesi gereken başlıca şartlar şunlardır: Bedellerin taraflar ayrılmadan önce peşin olarak kabzedilmiş olması, bedellerde eşitlik sağlanması, akitte muhayyerlik ve vade şart koşulmamasıdır. Bunlardan en önemlisi bedellerin karşılıklı olarak ve peşin mübadelesi şartıdır. Çünkü mübadelenin peşin yapılmadığı sarfta araya giren süre,

¹⁴ Şirbîni, Şemseddin el-Hatîb *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1418/1997, II, 30; Nevevî, *el-Mecmu*, thk. M. Necib el-Mutî, Mektebetü'l-İrşad, Cidde ty, I-XXIII, c IX, 506; İbn Kudâme Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, thk. A. Türki, A. el-Hulv. 3. bs., Dâru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 1998, VI, 63-64; Kadı Abdülvehhâb b. Ali, *el-Maûne*, thk. M. H. eş-Şafîi, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I-II. c. II, 13.

Şafiîlere göre eğer bedellerin bir kısmı kabzedilmemiş ise akit sadece bu kısım hakkında geçersiz olur. Nevevî, *el-Mecmu* IX, 507.

¹⁵ İbn-i Âbidîn, *Raddü'l Muhtâr*, V, 172, 178.

karşılığı olmayan hükmî bir fazlalık olarak ortaya çıktığından nesfe (veresiye) faizine sebep olmaktadır.¹⁶

Sarfta karşılıklı kabzın gerekli olmasına dair Ubâde b. Sâmit hadisinin yanında bir başka delil de “*Altın, altına karşılık tartı iledir*”¹⁷ hadisidir. İslâm hukukçularının tamamına göre, altın, gümüş veya para mübadelelerinde, taraflardan biri veya her ikisi de bedeli teslim almadan akit meclisinden ayrılırlarsa, sarf akdi geçersiz olur.¹⁸

Sarf akdinin sahih olabilmesi için tarafların karşılıklı bedellerin kabzına aykırı şartlar koşmamaları gerekir. Nitekim sarf akdinde, taraflar için şart muhayyerliği ve borcun ifasında vade tanınmaması kuralları, aslında bedellerin peşin ödenmesi kuralının tabiî sonucudur. Bununla beraber taraflar, akit meclisinden ayrılmadan önce muhayyerlik hakkını düşürürlerse sarf geçerli hale gelir.¹⁹

c. Selem Akdi

Selem (veya selef) peşin bedelle veresiye mal satımıdır.²⁰

Kabz ve teslimin selem sıhhatine etkisi, anaparanın (re’sü’l-mâl), müşteri (rabbu’s-selem) tarafından satıcıya (müslümün ileyh) tesliminde ortaya çıkmaktadır. İslâm hukukçuları, ilke olarak anaparanın akit meclisinde teslimini selem akdinin geçerlilik şartı görmüşler fakat uygulamada iki görüşe yönelmişlerdir.

A. Çoğunluğu oluşturan Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîler, ister ayn (belirli bir mal) ister deyn (borç) olsun, anaparanın akit meclisinde teslim ve tesellümünü şart koşarlar. Cumhura göre taraflar karşılıklı kabzdan önce ayrılırlarsa akit geçersiz olur. Bu görüşte olanların delilleri şunlardır:

¹⁶ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 638, s. 327; İbn-i Âbidîn, age., V, 168; Zuhaylî, Vehbe, el-Fikhü’l-İslâmî ve Edilletuhû, I-VIII, 2. bs. Dâru’l-Fikr, Dımaşk 1985., IV, 636.*

¹⁷ Müslim, Müsâkât, 89-92.

¹⁸ Kâsânî, age., V, 217; Nevevî, *el-Mecmu’*, IX, 506; Bâcî, Ebu’l-Velîd Süleyman b. Halef et-Tüçibî (474/1081), *el-Müntekâ*, I-IX, thk. M. A. Ahmed Atâ, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999, VI, 255; İbn Kudâme, age., VI, 113.

¹⁹ Zuhaylî, *el-Fikhü’l-İslâmî*, IV, 638.

²⁰ Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ahmed, (483/1090), *el-Mebsût, I-XXX, thk. H. M. Meys, Dâru’l-Fikr, Beyrut 2000., XII. 107; Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, Ravzatü’l-Tâlibîn, thk. A.A. Abdülmevcûd – A. Muavvaz, Dâru Alemi’l-Kütüb, Beyrut, 2003., III, 242; Derdîr, Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-Adevî, (1201/1786), *eş-Şerhu’s-Sağîr alâ Akrabi’l-Mesâlik ilâ Mezhebi’l-İmâm Mâlik*, I- IV, thk. M. K. Vasfi, Dâru’l-Maârif, Kâhire, ty, III, 261. Bu kaynaklardaki tanımlara bakıldığında, Mâlikiler dışındaki İslam hukukçularının bedelin peşin ödenmesini şart koştuklarını, Şafiilere göre de mebi’in peşin teslim edilebileceği görülmektedir.*

1. Selef (selem), kelime olarak “peşin ödeme” anlamı taşımaktadır. Bu sebeple anaparanın peşin teslimi gerekir.

2. Eğer anapara borç olup akit meclisinde peşin olarak ödenmemiş olursa, borcun borç karşılığında satılması gerçekleşir ki bu da İslâm hukukunda meşru değildir.

3. Selem, konusunun mevcut olmaması itibariyle aslen garar içeren bir akittir fakat ihtiyaç sebebiyle izin verilmiştir. Zaten gararlı olan bu akde, anaparanın tesliminin geciktirilmesi ile ikinci bir garar unsuru daha ilave edilerek akdin geçersiz olmasına yol açılmamalıdır.²¹

B. Uygulamadaki ikinci görüş ise Mâlikîlere aittir. Mâlikîler anaparanın ifasının akit meclisinde gerekli olmadığını ve üç güne kadar geciktirilebileceğini söylerler. Ancak Mâlikîlerin bu görüşü *selemde anaparanın peşin verilmesinin gerekmediği* şeklinde yorumlanmamalıdır. Çünkü Mâlikîlerin gösterdikleri gerekçelerinden, prensipte anaparanın tesliminin geciktirilmesini kabul etmemekle beraber üç güne kadar olan süreyi tecil olarak görmedikleri şeklinde anlaşılmalıdır.²² Yine de anaparanın derhal teslimini şart koşan çoğunluğun içtihadı, delilleri açısından değerlendirildiğinde daha isabetli olduğu açıkça görünmektedir.

d. Mudârebe

Mudârebe, elde edilecek kârda ortak olmak üzere bir taraftan sermaye, diğer taraftan çalışma koşuluyla kurulan bir ortaklıktır.²³

İslâm hukukçularının çoğu sermayenin bunu çalıştıracak olan ortağa teslimi konusunda hemfikirdirler. Sermayenin teslimi ise ya fiziki olarak (defu'l-mal) ya da

²¹ Kâsânî, *age.*, V, 202; Merğînânî, Ebu'l-Hasan Burhanüddîn Ali b. Ebî Bekr (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî, I-IV, Eda Neşriyat, İstanbul, ty.*, III, 74; Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr, I-VIII, thk. M. Matracî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1994.*, V, 407; İbn Nüceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrahim (970/1563), *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, I-VII, Dâru'l-Marife, Beyrut, ty.*, VI, s.177; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc, II, 134; Nevevî, Ravzatü't-Tâlibin, III, 243; İbn-i Kudâme, el-Muğni, VI, 408. Mecellede çoğunluğun görüşü tercih edilmiştir (md.387).*

²² Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr, III, 262 vd.; es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Halvetî (1241/1825), Bulğatu's-Sâlik li-Akrebi'l-Mesâlik alâ Şerhi's-Sağîr, I-IV, Dâru'l-Maârif, Kâhire, ty.*, III, 263. Nitekim şu ifadeler Mâlikîlerin konuya bakış açısını göstermektedir: “Birkaç günlük süre anaparanın tartılması ve ödenmesi için adet olmuş gerekli bir süredir”. Kadı Abdülvehhâb, *age.*, II, 27 “Bedelin ve karşılığı olan müslemin fih'in uzun sürelerle geciktirilmesi borcun borç karşılığı satımıdır ve caiz değildir.” Bâcî, *age.*, VI, 310.

²³ Mecelle m.1404; Şirbînî, *age.*, II, 399; Derdîr, *age.*, III, 681.

üzerindeki tasarruf yetkisinin devri şeklinde olur. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin oluşturduğu bu grubun delilleri şunlardır.²⁴

1- Mudâribin çalışıp kazanması için sermayede tasarrufuna imkân verilmelidir. Tasarrufa imkân vermek de tahliye yani mudaribin sermayeyi kabzetmesi ile olur.

2- Mudârebe akdi yapıldıktan sonra sermaye emanet durumundadır ve çalıştırılması için mudârebe verilmesi gerekir. Nasıl ki emanet sözleşmesi emanetin tesliminden önce geçerlilik kazanmıyorsa, mudârebe de sermayenin tesliminden önce geçerli olmaz. Nitekim mal sahibinin sermayenin kendi elinde olmasını şart koştuğu bir mudârebe akdi fasittir.

Hanbelîler ise mudarebede önemli ve tamamlayıcı unsuru çalışma yani sermayenin işletilmesi olarak gördüklerinden, akdin sıhhati için sermayenin mudaribe teslimini şart koşmazlar.²⁵

e. Müzâraa

Müzâraa, bir taraftan arazi, diğer taraftan emek ve ziraî çalışma olarak kurulan ortaklık çeşididir.²⁶

Müzâraada teslimin etkisi, akit konusu olan arazinin sahibi tarafından çalışmayı yapacak olan kişiye sunulmasında görülmektedir. Bu konuda iki yaklaşım olup Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre müzâraanın sıhhati için âmîle teslimi gerekli değildir. Fakat Hanefîlere göre akdin sıhhati için arazinin çalıştıracak kişiye teslimi şarttır. Bu teslim de amilin araziyi işletmesine imkân verecek şekilde tahliyesi ile yapılır. Aksi halde akit beklenen sonucu doğurmayacağından, yapılan bu müzâraa fasit olur. Nitekim arazi sahibinin işçi ile beraber çalışması şartı, Hanefîlerce teslim engeli olarak görülmüş ve akdin fesadına sebep olduğu söylenmiştir (Mecelle, md. 1436, 1437).²⁷

f. Müsâkât

Sözlük olarak sulamak anlamına gelen müsâkât (muâmele), bir taraftan ağaç, diğer taraftan bakım ile elde edilecek ürünün paylaşımı üzerine kurulan ortaklıktır. Süre haricinde müsâkâtın diğer şartları müzâraa ile aynıdır.²⁸

²⁴ Kâsânî, *age.*, VI, 84; Nevevi, *Ravzatü't-Tâlibîn*, IV, 199; İbn Âbidîn, *age.*, IIX, 283. Gedikli, Fethi, *Osmanlı Şirket Kültürü, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998. ss. 296. 148.

²⁵ Buhûti, *Keşşâfü'l-Kına' an Metni'l-İknâ'*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402/1982, III, 508.

²⁶ Mecelle, md. 1431.

²⁷ Bkz. Kâsânî, *age.*, VI, 178; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l Kadir*, IX, 476; Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukûku İslâmiye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1968, VII, 126.

²⁸ Mecelle, md. 1441, 1445; Kâsânî, *age.*, VI, 185, 186.

Hanefî ve Şâfiîlere göre müsâkâtın sıhhat şartlarından biri de sermaye kabul edilen ağaçların, bakımı yapacak olan amile teslim edilmesidir. Bu da amilin ağaçları istediği zaman tasarruf edebileceği şekilde tahliyesi şeklinde olur. Aksi halde müsâkât akdi fasit olur.²⁹

Mudârebe, müzâraa ve müsâkât akitlerine bu akitlerden beklenen sonuçların oluşması açısından bakıldığında, akit konusunun bunu çalıştıracak tarafa gerçekten veya hükmen teslim edilmesini gerekli olduğunu savunanların görüşlerinin daha isabetli olduğunu görmekteyiz. Çünkü emeğini ortaya koymak için bekleyen tarafa, sermayeyi takdim etmek de karşı tarafın vakit geçirmeden ifa etmesi gereken bir borçtur.

2. Kabzın bağlayıcılık şartı olarak akitlere etkisi

Kabzın, akitlerde görünen hukuki bir etkisi de bazı tasarruflara bağlayıcılık kazandırmasıdır. Bu akitler, akit konusunun karşı tarafça kabz edilmesinden önce taraflar için bağlayıcı değildir. Çünkü bunlar her ne kadar kabzdan önce sahih birer işlem olsalar da henüz tamamlanmamışlardır.³⁰ Bu durumdaki akitlerde, taraflardan herhangi birinin kabzdan önce akdi feshetme hakkı vardır. Fesih yetkisi de bazen emanet ve ariyet akitlerinde olduğu gibi her iki tarafa, bazen de rehin ve kefalette olduğu gibi yalnızca bir tarafa ait olabilir. Bu başlık altında üzerinde duracağımız tasarruflar, hibe gibi akit konusunun el değiştirmesi ile bağlayıcılık kazanan ve sonuçları kesinleşen akitlerdir.³¹

Aynî akitler denilen bu tasarruflarda kabza duyulan ihtiyacın gerekçesi şöyle açıklanmaktadır: Bu tasarruflarda iradenin ortaya koyulması için tarafların sadece sözlü beyanları yeterli değildir. Bu beyanın yanında bir de fiilî onaylama gerekir ki bu da akit konusunun devri ile olmaktadır.³² Öyle görünüyor ki, bu tasarruflarda karşılıklı borç söz konusu olmadığından mal sahibinin yalnızca sözü değil icraatı da beklenmiş ve akit konusu şeyi teslim etmesi gerekli görünmüştür.

a. Hibe

İslâm Hukukunda hibe, hibe eden hayatta iken bir malın karşılıksız olarak temlikine denilmektedir.³³

²⁹ Kâsânî, *age.*, VI, 186; Râfî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed (623/1226), *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz (Şerhu'l-Kebîr)*, I-XIII, thk. A. M. Muavvaz ve A. A. Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997, VI, 64.

³⁰ Bkz. Zeydan, Abdülkerim, *el-Medhal li-Dirâseti's-Şer'iati'l-İslâmiyye*, Dâr-u Ömer b. el-Hatâb, İskenderiye, ty., ss. 426, s. 369.

³¹ “Hibe, icap kabul ile münakid ve kabz ile tamam olur” (Mecelle m. 837).

³² Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 420

³³ İbnü'l-Hümâm, *age.*, IX, 20.

Hibede kabzın bağlayıcılık şartı sayılması Hanefî, Şâfîî ve Hanbelîler arasında genel kabul görmüştür.

Hanefîler görüşlerine dayanak olarak “*Ancak kabzedilmiş hibe caizdir*”³⁴ hadisini gösterirler. Hanefîlerin, başka bir şeye bitişik (şâyi) hissenin hibesini kabul etmemelerinin sebebi de bitişikliği kabza engel olarak görmeleridir.³⁵

Şâfîîler de görüşlerine delil olarak, Hz Peygamberin birine yaptığı hediye, hediye edilen tarafından henüz kabz edilmeden kendisine iade edildiğinde bir başkasına hibe etmesi ile Hz Ebubekir’in hibe edilen kişinin kabzetmediği malın mülkiyetine sahip olmayacağına dair söz ve uygulamalarını göstermişlerdir.³⁶

Hanbelî fukahası ise hibede kabzın gerekliliği konusunda ölçü veya tartı ile alınıp satılan standart (mislî) mallar ve ölçülmeden alınıp satılan malların hibesini ayırırlar. Hanbelîlerden hibenin her çeşit malda mücerret akit ile bağlayıcılık kazandığını söyleyenler vardır. Ancak bir grup Hanbelî hukukçusu, standart olmayan (kıyemî) nesnelere hibesinde kabzın her halükarda gerekliliğini savunmuştur. Bu gruba göre mislî malların hibesi ise hibe verenin kabza izni ile bağlayıcılık kazanır.³⁷

Hibede kabzı bağlayıcılık için gerekli gören İslâm hukukçuları, aynı zamanda kabz için hibe edenin izni şartını da ilave etmişlerdir. Diğer mezhep fakihlerinden farklı olarak Hanefîler, akit meclisinde kabzın icap ve kabul dolayısı ile de izin yerine geçtiğinden hareketle, hibenin yapıldığı mecliste sarîh izni gerekli görmemişlerdir. Burada kendisine hibe edilen kişinin hibeyi kabzı icap, hibe edenin de bunu görüp itiraz etmemesi de kabul olarak değerlendirilmektedir. Fakat taraflar meclisten ayrıldıktan sonra kabz için izin gereklidir. Bununla beraber kabza izin veya teslim, hibe eden için hukukî değil ahlaki bir borçtur.³⁸

Çoğunluğun aksine Mâlikîler ve Zahirîler hibede kabzı şart görmeyip icap ve kabulü bağlayıcılık için yeterli bulurlar. Bunlara göre vakıf ve vasiyette olduğu gibi, mücerret akit mülkiyeti nakleder. Mâlikîler hibenin akit ile bağlayıcılık kazandığı görüşlerinin sonucu

³⁴ Zeylâî, Cemâlüddîn Abdullah, *Nasbü'r-Raye li-Ehâdisi'l-Hidâye.*, I-IV, Müessesetü'r-Reyan, Beyrut, 1418/1997, IV, 121, 122

³⁵ İbn-i Âbidîn, *age.*, V, 690- 693.

³⁶ Şîrbînî, *age.*, II, 516; Nevevi, *Mecmu*, XVI, 349, 350.

³⁷ Buhûtî, *Keşşâf*, IV, 301.

³⁸ Şîrbînî, *age.*, II, 516; İbn-i Kudâme, *age.*, VIII, 242; Karaman, *age.*, III, 63; Bardakoğlu, Ali, “Hibe”, D.İ.A. XVII, 424.

olarak, bir şeyi hibe verenin hibesinden dönüş yapamayacağını ve teslimde zorlanabileceğini de söylerler.³⁹

b. Rehin

Rehin akdi, bir şeyi, kendisinden elde etmenin mümkün olduğu bir hak karşılığında, hapsetmek, alıkoymaktır.⁴⁰

Rehinde kabz, İslâm hukukçularının çoğuna göre bağlayıcılık şartıdır. Bu görüşteki Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, rehin ile ilgili “*Eğer yolculukta olup kâtip bulamazsanız kabzedilmiş rehin yeter.*” (Bakara 2/283) ayetinden yola çıkarak, rehin verilecek şeyin kabzının rehin akdi için lüzum şartı olduğunu kabul etmişlerdir. Buna göre rehin verilen şey, rehin alan tarafından kabzedilmedikçe akit bağlayıcı değildir ve rehin verenin cayma hakkı vardır.

Genellikle tek taraflı irade beyanını bağlayıcılık için yeterli gören Mâlikîlere göre ise kabz tamamlayıcı bir şarttır, rehin mücerret akit ile bağlayıcılık kazanmaktadır. Bu sebeple bir malı rehin vereceğine dair beyanda bulunan kişi söz konusu malı teslimde zorlanabilir.⁴¹

Kabzın rehinde bağlayıcılık şartı kabul edilip edilmemesinin sonuçları, rehin verilen şeyin tesliminden önce, rehin verenin rehin ehliyetini yitirmesi, iflası, ölümcül hastalığa yakalanması ya da ölmesi gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Çoğunluğa göre bu durumlarda rehin akdi infisah olurken, Mâlikîlere göre ise devam eder.⁴²

³⁹ Derdîr, *age.*, IV, 151 vd.; ed-Desûkî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty, IV, 114; Bâcî, *age.*, VIII, 3; İbn Rüşd, *age.*, II, 329. Hibeden rücu konusunda ise Hanefîlere göre hibe ile elde edilen mülkiyet kural olarak bağlayıcı olmayan bir çeşit mülkiyet olduğundan, ivazsız hibeden dönmek kabzdan sonra bile olsa hukuken geçerlidir ancak bu dönüş mekruhtur. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise evladına hibe eden baba hariç kimse yaptığı hibesinden dönemez. Hanefîlere göre hibeden rücu etmenin engelleri genel olarak şunlardır: Hibenin helak olması, hibede bitişik fazlalık oluşması, hibenin ıvazlı olması, taraflardan birinin ölümü, hibe edilen şeyin hibe edilen kişinin mülkiyetinden çıkması, hibenin karı-koca veya mahrem akraba arasında yapılması. Bkz. Kâsânî, *age.*, VI, 127-134. Şirbîni, *age.*, II, 518-552; İbn-i Kudâme, *age.*, VIII, 261 vd.

⁴⁰ Zuhaylî, *age.*, V, 180.

⁴¹ İbn Rüşd, *age.*, II, 274. Bazı Hanbelîler, mislî malların dışındaki nesnelere rehininde kabzı şart koşmamışlardır. İbn Kudâme, *age.*, VI, 446. Zahirîlere göre ise kabz, rehinin sıhhat şartıdır. İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali ez-Zâhîrî (456/1064), *el-Muhallâ*, I-XI, İdaretü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, Kâhire, 1302/1884, VIII, 88.

⁴² Çalış, Halit – Hacak, Hasan, “Rehin”, D.İ.A. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 538-542. 539.

c. Vakıf

Hanefiler vakfı, mülk olan bir aynı daimi olarak Allah'ın mülkü olmak üzere temlik ve temellükten menetmek ve menfaatlerini kullara tasadduk etmek olarak tanımlar.⁴³ Diğer mezheplerde yapılan tanımlara bakıldığında ortak noktanın, “vakfedilen malın aslının hapsi (tutulması) ve menfaatinin sarf edilmesi” olduğu görülmektedir.⁴⁴

Vakıf işleminde kabzın etkisi hakkında İslâm hukukçuları arasında iki görüş vardır. Şâfiî ve Hanbelî hukukçuları ile Hanefilerden Ebu Yusuf'un bulunduğu çoğunluğa göre, vakıf kavli bir tasarruf olup kabz olmadan da bağlayıcı hale gelir, vakfin tamamlanması için vakfedilenin kabz veya teslimi gerekli değildir.⁴⁵

Öte yandan genel olarak hukuki tasarruflarda tek taraflı iradeyi yeterli gören Mâlikîler vakıf konusunda kabzı şart koşmaktadırlar. İmam Muhammed, İbn Ebî Leyla ve bir görüşüne göre Ahmed b. Hanbel de bu konuda Mâlikîlerle aynı görüşte olup vakfin bağlayıcılığı için vakfedilen şeyin teslimini gerekli görürler.

İmam Muhammed, kabz için ilave bir şart olarak kabzın vakfedenden başka biri tarafından yapılmasını gerektiğini söyler. Öyle ki vâkıf, vakfına geçerlilik kazandırmak için kendisini müteveli tayin etse bu tasarrufu geçerli olmaz. Yine Ona göre teslimi mümkün olmadığından, hisseli yerin vakfı da geçerli değildir. İmam Muhammed bu içtihadında vakıf tasarrufunu, sadakaya kıyas etmekte ve bağlayıcılığı için teslimi gerekli görmektedir.⁴⁶

Yine Mâlikîlere göre, kabzın bir defa yapılması da yeterli değildir, vakfedilen mal en az bir yıl vakıf yapılan kişinin veya mütevellinin elinde kalmalıdır. Vakfeden kişi vakfettiği

⁴³ Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. bs, İstanbul, 1996, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, ss. 608, s 91. Bu tanım Hanefilerce tercih edilen Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e aittir. Farklı tanımlar için bkz. age. 88 vd.

⁴⁴ Bkz. Şirbînî, *age.*, II, 485; Derdîr, *age.*, IV, 97, 98; İbn Kudâme, *age.*, VIII, 184.

⁴⁵ Görüşler ve deliller için bkz. İbn Kudâme, *age.*, VIII, 186, 187; Buhûtî, *Keşşâf*, IV, 254. 187; Kâsânî, *age.*, VI, 219.

⁴⁶ Serahsî, *age.*, XII, 31; Kâsânî, *age.*, VI, 219; İbn-i Âbidîn, *age.*, IV, 348. İbn Kudâme, *age.*, VIII, 187. Ebu Hanife, vakfin hâkimin hükmü ya da ölümden sonra kaydı koyulmuşsa ölüm ile tamamlanacağını söyler. el-Kudûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr (428/1037), *Muhtasaru'l-Kudûrî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, thk. Kamil Muhammed Uveyda, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, ss. 255, 130. Bazı kaynaklarda ise Ebu Hanife'nin İmam Muhammed gibi teslimi şart koştuğu aktarılmaktadır. Bkz.: es-Semerkanî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed (539/1144), *Tuhfetu'l-Fukahâ*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984., III, 373; İbn-i Âbidîn, *age.*, IV, 357.

Tatbikatta Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında vakfa teşvik amacıyla Ebu Yusuf'un görüşü ile fetva verildiği daha sonraları İmam Muhammed'in teslim ve Ebu Hanife'nin tescil şartlarının da arandığı görülmüştür. Akgündüz, *age.* 127, 128.

şeyi ölüm hastalığından, ölmeden veya iflas etmeden elinden çıkarmamışsa, vakıf geçersiz olup söz konusu şey miras hükmüne girer.⁴⁷

Vakıfta kabzı gerekli görenler, vakfedilen şeyin özelliklerine göre çeşitli kabz ve teslim şekillerini şart koşmuşlardır. Vakfedilene kayyım tayin edilip ona teslimi, cami ise namaz kılınması, mezarlık arazisi için bir defin işlemi, şahit tutup ilan etmek, binalara ve kitaplara vakıf olduğuna dair kitabe koydurmak veya yazı yazdırmak gibi işlemler bu teslim şekillerine örnek verilebilir.⁴⁸

Hibe ve rehinde kabzı bağlayıcılık şartı sayan çoğunluğun içtihadı iki önemli sebepten ötürü daha tercih edilir görünmektedir. Birincisi, cumhurun gösterdikleri nakli deliller görüşlerini kuvvetlendirmektedir. İkinci sebep ise hibenin karşılıklı bir borç ilişkisinden doğmaması ve rehin verilen şeyin asıl borcun kendisi olmayışı, bu akitlerin konusunun teslimine kadar hibe ve rehin akitlerini zayıf bir halde bırakmaktadır. Fakat akit konusunun teslimi ile bu zayıflık giderilmekte ve mezkûr tasarruflar teyit edilmektedir. Vakıf konusunda ise vakfın aynı zamanda ibadet yönü de olduğundan, sözle bağlayıcılık kazanan bir tasarruf kabul edilmesi daha isabetli görünmektedir. Kanaatimizce, teslim ve tecil vakfın sıhhati için değil, vakfın yürürlükte olan hukukî düzende sağlam zemine oturtulması için idari bir tedbir olarak gerekli görülmelidir.

3. Kabzın mülkiyetin nakline etkisi

a. Hibe

Hibenin bağlayıcılığı hakkındaki görüşler incelerken Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçuların kabzı gerekli gördüklerini belirlemiştik. Hibe edilen şeyin mülkiyetinin intikali için kabzedilmiş olması da bu görüşün bir sonucudur. Kendisine hibe yapılan kişinin, hibe edilen şeyin mülkiyetini ancak teslim aldıktan sonra elde edebileceğini savunan bu grubun delilleri şunlardır:

⁴⁷ Örneğin vakfedilen ev, arazi gibi gelir getirici özellikteki mal, teslim edildikten sonra bir yıl içinde faydalanması için tekrar vakfedenin eline geçerse ve bu sırada vakfeden ölüm, ölüm hastalığı ve iflas durumları ile karşılaşmışsa vakıf geçersiz olur. Sehnûn, Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî, (240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, III, 419, 425; Kadı Abdülvehhâb, *age.*, II, 491; Derdîr, *age.*, IV, 107 vd.

⁴⁸ Kâsânî, *age.*, VI, 220; Sâvî, *age.*, IV, 104.

1. Hz. Peygamber “*Hibe, ancak kabz olunmuş ise caizdir*”⁴⁹ buyurmuştur. Bu hadiste akdin geçerli olması değil, mülkiyetin sübutu konu edilmektedir. Yani hadisten, -hibe edilen taraf, hibeyi kabzettikten sonra onun mülkiyetine sahip olabilir- hükmü çıkmaktadır.

2. Hibenin kabz ile bağlayıcılık kazandığına dair aktarılan Hz Peygamber ve Hz. Ebubekir’in hibe ile ilgili tasarrufları, hibe verilen şeyin mülkiyetin intikalinin de kabzı ile gerçekleşeceğini göstermektedir. Ayrıca Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin bu husustaki ittifakı ve ashâbın buna itiraz etmemesi de konu hakkında ashâb arasında ittifak olduğunu göstermektedir.⁵⁰

b. Âriyet

Âriyet, kullanılması ile tükenmeyen bir şeyden yararlanılması için onu karşılıksız olarak ödünç vermektir. Bu ödünç verme işlemi Hanefî ve Mâlikîlere göre ödünç verilen nesnenin menfaatinin temliki, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise menfaatinin ibâhası mahiyetindedir. Bu görüş ayrılığının pratikteki sonucu, Hanefî ve Mâlikîlere göre âriyet verilen malın ariyet alan tarafından bir başkasına tekrar âriyet olarak verilebilmesidir.⁵¹

Hanefîler, görüşlerine ulaşırken âriyeti teberru maksadı ile yapılmış bir temlik olarak gördüklerinden yine teberru amacıyla yapılmış bir temlik akdi olan hibeye kıyas etmişlerdir. Buna göre âriyetin hukukî sonuç doğurması için âriyet verilen şeyin, âriyet alan tarafından kabzı şarttır. Bir başka deyişle âriyet bir teberru akdidir ve menfaatin intikali için ödünç alan tarafından kabzedilmiş olmalıdır.⁵²

Şâfiî ve Hanbelîler ise âriyette ödünç verilen şeyin kabzını şartını koşmazlar. Çünkü onlara göre âriyet bir ibâha yani faydalanmayı serbest kılmadır ve ortada karşı tarafa intikal etmesi gereken herhangi bir menfaat mülkiyeti yoktur.⁵³

Mâlikîlerin konuya bakış açıları farklıdır. Mâlikîler, Hanefîler gibi âriyeti menfaatin temliki olarak görmektedirler. Fakat âriyetin tek taraflı irade ile bağlayıcı hale geldiğini kabul etmelerine dair görüşleri düşünüldüğünde, kabzı şart koşmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim âriyet cumhura göre bağlayıcı değildir, ödünç veren istediği zaman malının iadesini talep

⁴⁹ Zeylâî, *age.*, IV, 121.

⁵⁰ Bkz. Nevevî, *Mecmu*, XVI, 349, 350; İbnu'l-Hümâm, *age.*, VI, 20-22. Hanbeliler ,kabzı sadece misli mallarda gerekli görürler. İbn Kudâme, *el-Kâfi*, I-VI, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize, 1418/1997, III, 597.

⁵¹ Serahsî, *age.*, XI, 113; Kadı Abdülvehhâb, *age.*, II, 185; Sâvi, *Haşiye*, III, 570; Mâverdî , *el-Havi'l-kebir*, VII, 116, 126; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, III, 489, 492.

⁵² Kâsânî, *age.*, VI, 214.

⁵³ Hammâd, *el-Hyâze*, 106, 107

edebilir, alan da istediği zaman geri verebilir. Mâlikîlere göre ise âriyet bağlayıcı bir akittir ve âriyet verenin akdi feshederek bunu geri alma hakkı yoktur.⁵⁴

c. Karz

Karz, mislî mallar ve paranın bir başka deyişle tüketilen malların ödünç verilmesidir.⁵⁵ Karzın âriyetten farkı, âriyette ödünç verilen eşyanın bizzat kendisinin geri verilmesi gerekirken, karz da benzerinin geri verilmesinin de mümkün olmasıdır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler, karzı selemin bir türü olarak görüp, özellikleri belirlenmiş bütün malların karza konu olabileceğini kabul ederler. Ancak Hanefîler, emsalinin iadesini gerekli gördüklerinden karz olarak verilen malın mislî mallardan olması kaydını şart koşarlar.⁵⁶ Karz borcunun ifası hakkında mezheplerin görüşleri özetle şöyledir: Hanefîlere göre ödünç verilenin benzeri, Şâfiîlere göre mislî mallarda benzeri, kıyemî mallarda varsa şeklen benzeri yoksa bedeli verilir. Hanbelîlere göre mislîlerde emsali ve kıyemîlerde bedeli, Mâlikîlere göre ise mal değişikliğe uğramamışsa kendisi, değişiklik olmuşsa emsali veya bedeli iade edilir.⁵⁷

İslâm hukukçuları karz akdinin, akit konusunun mülkiyetini karz alana geçirdiğini prensip olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu intikalin ne zaman gerçekleştiği konusunda Mâlikîler farklı görüştedirler. Çoğunluğu oluşturan Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre, karzda mülkiyeti naklettiren durum, akit konusunun karz alan tarafından kabz edilmesidir. Mâlikîlere göre ise karzda mülkiyetin intikali, âriyetteki gibi mücerret olarak akitle yani tarafların irade beyanı ile gerçekleşir.⁵⁸

Bu görüşlerin uygulamadaki tezahürü şöyledir: Karz olarak verilmesi için anlaşılacak şey, karz alan tarafından teslim alınmadan önce helak olursa Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre zarar, karz verene aittir çünkü kabz gerçekleşmediğinden mülkiyeti hala ondadır. Mâlikîlere göre ise akit ile mülkiyetin intikali tamamlanmış olduğundan, hem karz verilen şey hem de uğradığı zarar karz alana aittir. Şayet zarar kabzdan sonra oluşmuş ise sorumluluğun karz alana ait olacağı hususunda bu mezhepler arasında bir görüş ayrılığı yoktur.

⁵⁴ Kâsânî, *age.*, II, 313; İbn Rüşd, *age.*, II, 313.

⁵⁵ Merğînânî, *age.*, III, 222.

⁵⁶ Semerkandî, *age.*, III, 35; Şirbînî, *age.*, II, 154; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 433; Derdîr, *age.*, III, 291, 292.

⁵⁷ Şirbînî, *age.*, II, 155, 156; İbn Kudâme, *age.*, VI, 432, 435; Derdîr, *age.*, III, 296.

⁵⁸ İbn-i Âbidîn, *age.*, V, 163; Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-Mezheb*, III, 455; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, III, 171. Hanefîlerden Ebu Yusuf'a ve bazı Şafiîlere göre ise mülkiyetin intikali için kabz yeterli olmayıp tüketimi gereklidir. İbn-i Âbidîn, *age.*, V, 163; Gazzâlî, *age.*, III, 45; Derdîr, *age.*, III, 295, 296.

d. Fasit akit

İslâm hukukçularının çoğunluğu, akdin hukukî durumunu sahih ve batıl olarak ikiye ayırırken, Hanefiler bu ikisinin arasına üçüncü bir hal olarak akdin fasit olmasını da ilave ederler. Teorideki bu batıl ve fasit ayırımının sonuçları ibadetlerde ve evlilikte aynıdır yani bu fasit tasarruflar geçersizdir. Fakat muamelat sahasında fasit ve batıl arasında farklı hükümler ortaya çıkar. Çünkü muâmelat konularında herhangi bir yolla fesadın giderilme imkânı varsa fasit akit, sahih hale dönüştürülebilir.⁵⁹

Hanefiler, fasit akdi aslen meşru vasfen gayr-i meşru olan akit olarak kabul ederler.⁶⁰ Örneğin birkaç tane maldan hangisi olduğu belirtilmeden bir tanesinin satılması durumunda, akdin konusu mevcut olmasına rağmen tayini yapılmamıştır ve cehalet bulunmaktadır. İşte bu durumdaki akit fasittir.

Akdin batıl-fasit olarak tasnifine dair görüş ayrılığının temelinde “bir fiilden yasağın, o fiilî gerekli özelliklerinden birine yönelik olması” durumunda, Hanefilere göre fiilî meşru özelliğın gayr-i meşru, diğer mezheplere göre ise hem fiilî hem de özelliğın gayr-i meşru kabul edilmesi yatmaktadır. Örneğın faizli ya da fasit bir şartlı satım akdi çoğunluğa göre batıl iken, Hanefilere göre fasittir.⁶¹

Fasit akdin konumuzu ilgilendiren yönü, Hanefilere göre, fasit akdin kabz ile mülkiyet kazandırmasıdır (Mecelle m. 366, 371).⁶² Ancak Hanefiler fasit akdi, sahih akitten farklı bir durumda değerlendirirler. Buna göre fasit bir akdin öncelikle feshedilmesi gerekir çünkü bu dini bir gerekliliktir. Böylece fesat unsuru baştan giderilmiş olur. Ancak bozukluk fesih dışında başka bir yolla giderilebilirse örneğın fesat sebebi olan bilinmezlik malın tanıtımı ile giderilirse akit feshedilmez, icrası yoluna gidilir. Çünkü fesada yol açan yasak, akdin

⁵⁹ Döndüren, *İlmihal*, 182,183. Mülkiyeti nakleden veya karşılıklı borç doğuran akitlerde batıl – fasit ayırımının farklı sonuçları olmasına rağmen, mâlî olmayan (vekâlet, evlilik gibi) akitlerde ve mali olup da karşılıklı borç doğurmayan (âriyet, emanet gibi) akitlerde ise butlan ve fesat aynı hükümedirler. Zuhaylî, *age.*, V, 235.

⁶⁰ İbn-i Âbidîn, *age.*, V, 49; Mecelle md. 109. Akdin oluşması için icâb-kabul uygunluğu, meclis birliğı, taraflar, akıl veya temyiz, konunun belirli ve teamüle uygun olması şarttır; bunlar akdin aslını oluşturur ve eksiklikleri akdi batıl hale getirir. Ayrıca bu unsurların mutlak olarak bulunmaları yeterli olmayıp, bazı şartları (vasıflar) taşıması gerekir. Unsurların akitte bulunması fakat istenilen vasıflarda olmaması butlanı değil fesadı gerektirir. Karaman, *age.*, II, 261.

Akitlerin fesat sebeplerini genel ve özel olarak iki kısımda incelemek mümkündür. Genel fesat sebepleri garar, cehalet, zorlanma, zorda kalma, müfsit şart başlıkları altında toplanabilir. Özel fesat sebepleri ise akitlere ve mezheplere göre değişmektedir. Örneğın merhûnun şayi hisseli olmasının Hanefilere göre rehin akdini fasit etmesi gibi. Bkz. İbn-i Âbidîn, *age.*, V, 59, 60; Zuhaylî, *age.*, V, 215, 216; Karaman, *age.*, II, 167; Döndüren, *age.*, 183 vd.; Apaydın, H. Yunus, “Fesad” D.İ.A. XII, İstanbul, 1995, ss. 417-421, s 419 vd.

⁶¹ Zekiyyüddîn Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 234, 291 vd.

⁶² Hanefilere göre, her fasit akit kabz ile mülkiyet kazanılması sonucunu doğurmamaktadır. Örneğın şakacının satışı, babanın küçük oğluna kendi malını satışı ve müşterinin elinde bulunan emaneti satın alması durumlarında bu akitler fasittir ve kabz ile mülkiyet oluşmaz. İbn-i Âbidîn, *age.*, IV, 508 V, 50.

kendisine değil özelliğindedir. Malın tanıtımı ile akdin meşru vasfı kaldırılmıştır, o halde akdin icrasına devam edilmelidir. Bu sebeple fasit akit, tamamen hükümsüz olan batıl akitten farklı olarak bazı sonuçlar doğurur. Bunlardan en önemlisi de fasit bir satım akdinde satıcının açık veya kapalı izni ile akit konusunun müşteri tarafından kabzının mülkiyeti müşteriye nakletmesidir. Nitekim satıcının izni ve alıcının da bu izne binaen kabzı, tarafların akdi geçerli hale getirmede kararlı olduklarını göstermektedir. Yine de fasit akit ile sağlanan mülkiyet bağlayıcı değildir ve fasit akit kabzdan sonra dahi feshedilebilir durumdadır. Bu fesih yetkisi de bazen bir tarafa bazen her iki tarafa ait olabilir.⁶³

Fasit akitte, müşterinin kabz ile akit konusunun mülkiyetini kazanması borçlanma ve tazmin sorumluluğu da doğurur. Örneğin fasit bir satım akdinde alıcının kabz ile malik olduğu şeyi yiyerek tüketmesi, pişirip değişikliğe uğratması, başkasına satması veya hibe etmesi gibi nedenlerle fesih ihtimalinin kalmaması halinde satış artık kesinleşmektedir. Burada tazmin zorunluluğunun sahih akitte akdin bizzat kendisinden kaynaklanırken, fasit akitte kabza dayandığını belirtmek gerekir. Bu sebeple fasit akit neticesindeki borçlanma veya tazminde ölçü olarak akdin yapıldığı tarihteki değil, akit konusunun müşteri tarafından kabzı zamanındaki değeri esas alınır.⁶⁴

Sonuç:

İslam hukukunda akitler tarafların rızasını gösterir irade beyanları ile kurulup tamamlanmakta, karşılıklı bedellerin teslim veya kabzı akdin doğurduğu borç olmaktadır. Kabzın, bu işleme konu olacak şeyin özelliğine göre farklı çeşitli şekillerde veya tahliye ile hükmen yapılması da mümkündür.

Kabzın önemli ölçüde etkili olması akitlerin sıhhat, lüzum, istikrar kazanması veya mülkiyetin nakli durumlarında görünmektedir.

Kabzın sıhhat şartı olması faizin engellenmesi ve akdin netice vermesi için gereklidir. Ribevî malların satışı ve sarf akdinde, bedellerin akit meclisinde hazır bulundurulup karşılıklı

⁶³ Serahsî, *age.*, XIII, 20; Kâsânî, *age.*, V, 263, 299, 300; Merğînânî, *Hidâye*, III, 51; İbn-i Âbidîn, *age.*, V, 49, 90; Senhûrî, *age.* IV, 171-173,

Fasit akdin feshedilebilmesi için akit konusunun, akit sırasındaki durumunda değişiklik olmamalıdır. Akit mevzuunda değişiklik meydana gelmesi ya da üzerinde satış, hibe gibi tasarrufların yapılması fesih engelidir. Bu durumların feshe engel kabul edilmeleri ile alıcı, satıcı veya üçüncü şahısların haklarının korunması amaçlanmaktadır. Karaman, *age.*, II, 273

⁶⁴ el-Bağdadi, *Mecmau'd-Damânât fi Mezhebi'l-İmâmi'l-Azam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, I-II, thk. M. A. Serac, A. C. Muhammed, Darü's-Selam, Kahire, 1420/1999, I, 480; Mecelle, m. 371.

el değiştirmeleri faizden kaçınmak, selem, mudârebe, müzâraa ve müsâkât akitlerinde ise akit mevzuunun bunu işletecek olan tarafça kabzı, bu akitlerin sonuç doğurması için şarttır.

İslam hukukçularının çoğu hibe ve rehin de akit mevzuunun kabzını bağlayıcılık şartı olarak görmekte-dirler.

Kabzın mülkiyetin nakline etkisi ise hibe, âriyet, karz ve fasit akitte görünmektedir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre kendisine hibe edilen kişi ancak hibeyi kabz ettiğinde ona malik olur. Âriyet akdinde Hanefî ve Mâlikîlere, karzda ise Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre mülkiyet kabz ile intikal eder. Mâlikîlerin bu tür tasarruflar için kabzı gerekli görmemeleri, akitlerin kuruluşunda tek taraflı iradeyi yeterli ve bağlayıcı saymalarına dayanmaktadır. Hanefîler, fasit akitte kabzın mülkiyet intikaline ve bunun sonucu olarak da borçlanma ve tazmin sorumluluğuna yol açtığını söylemişlerdir.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. bs, İstanbul, 1996, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, ss. 608.
- Ali Haydar (1354/1935), *Düreru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, I-IV, thk., Fehmi el-Hüseyni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003
- Apaydın, H. Yunus, “Fesad” D.İ.A. XII, İstanbul, 1995, ss. 417-421
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef et-Tüçîbî (474/1081), *el-Müntekâ*, I-IX, thk. M. A. Ahmed Atâ, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999
- el-Bağdadi, *Mecmau'd-Damânât fi Mezhebi'l-İmâmi'l-Azam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, I-II, thk. M. A. Serac, A. C. Muhammed, Darü's-Selam, Kahire, 1420/1999
- Bardakoğlu, Ali, “Hibe”, D.İ.A. XVII, ss. 421-426.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukûku İslâmiye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1968
- Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kına' an Metni'l-İknâ'*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402/1982
- Çalış, Halit – Hacak, Hasan, “Rehin”, D.İ.A. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 538-542.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-Adevî, (1201/1786), *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrabi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmâm Mâlik*, I- IV, thk. M. K. Vasfi, Dâru'l-Maârif, Kâhire, ty
- ed-Desûkî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 638
- Gazzâlî, el-Vasît fi'l-Mezheb,
- Gedikli, Fethi, *Osmanlı Şirket Kültürü*, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998. ss. 296.
- İbn Âbidîn Muhammed Emîn, *Raddü'l Muhtâr alâ Dürri'l-muhtâr*, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali ez-Zâhîrî (456/1064), *el-Muhallâ*, I-XI, İdaretü't-Tibâati'l-Münîriyye, Kâhire, 1302/1884
- İbnu'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid (861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, *Fethu'l Kadîr*, VI, 274.
- İbn Kudâme Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, thk. A. Türki, A. el-Hulv. 3. bs., Dâru Alemi'l-Kütüb, Riyad, 1998
- el-Kâfî, I-VI, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize, 1418/1997
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâr-u Sâdır, Beyrut, t.y
- İbn Nuceym, *Zeynüddîn Zeyn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî (970/1563)*, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, I-VII, Dâru'l-Marife, Beyrut, ty.

_____, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, thk. Muhammed Mutî' Hafız, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, /1983. ss. 542

- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I-II, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1975, 4. bs.
- Kadı Abdülvehhâb b. Ali, *el-Maûne*, thk. M. H. eş-Şafîi, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I-II
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (M. İ. H.), I-III, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaüddin Ebû Bekr b. Mes'ud (587/1191), *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, I-VII, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1982
- Kisbet, Mustafa, "İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Ü. S.B.E., Bursa, 2010
- el-Kudûrî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr (428/1037), *Muhtasaru'l-Kudûrî fî'l-Fıkhî'l-Hanefî*, thk. Kamil Muhammed Uveyda, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, ss. 255.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr*, I-VIII, thk. M. Matracî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1414/1994.
- Mergînânî, Ebu'l-Hasan Burhanüddîn Ali b. Ebî Bekr (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, I-IV, Eda Neşriyat, İstanbul, ty.
- Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref, *Ravzatü't-Tâlibîn*, thk. A..A. Abdülmevcûd – A. Muavvaz, Dâru Alemi'l-Kütüb, Beyrut, 2003
- el-Mecmu, thk. M. Necib el-Mutî, *Mektebetü'l-İrşad*, Cidde ty
- Özsoy, İsmail, *Faiz ve problemleri*, Nil Yayınları, İzmir, 1993, ss. 429,
"Faiz", D.İ.A., XII, İstanbul, 1995, ss. 110-126.
- Râfîf, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Muhammed (623/1226), *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz (Şerhu'l-Kebîr)*, I-XIII, thk. A. M. Muavvaz ve A. A. Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997
- er-Râzî, Muhtârü's-Sihâh, thk. M. Hâtır, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988
- es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Halvetî (1241/1825), *Bulğatu's-Sâlik li-Akrebi'l-Mesâlik alâ Şerhi's-Sağîr*, I-IV, Dâru'l-Maârif, Kâhire, ty.,
- Sehnûn, Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî, (240/854), *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994
- es-Semerkandî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed (539/1144), *Tuhfetu'l-Fukahâ*, I-III, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed, (483/1090), *el-Mebsût*, I-XXX, thk. H. M. Meys, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâid ve Furuu Fıkhî's-Şâfiyye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1982, ss. 542

Şaban, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları: Usulu'l-Fıkh*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1990. ss. 400.

Şirbînî, Şemseddin el-Hatîb Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1418/1997

Yavuz, Cevdet, Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, I-II, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1989, 2. bs

ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs, I-XL, Dâru'l-Hidâye, Kâhire, ty.

Zerkâ, el-Fıkhü'l-İslâmî fî Sevbîhi'l-Cedid: el-Medhalü'l-Fıkhîyyi'l-Âm I-II, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1997

Zeydan, Abdülkerim, el-Medhal li-Dirâseti's-Şerâti'l-İslâmiyye, Dâr-u Ömer b. el-Hatâb, İskenderiye, ty., ss. 426

Zeylâî, Cemâlüddîn Abdullah, Nasbü'r-Raye li-Ehâdîsi'l-Hidâye., I-IV, Müessesetü'r-Reyan, Beyrut, 1418/1997

Zuhaylî, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû, I-VIII, 2. bs. Dâru'l-Fıkr, Dımaşk 1985.